

## บทที่ 6

### คุณธรรมของวิชาชีพนักกฎหมาย

ทุกวิชาชีพจะต้องมีคุณธรรมประจำวิชาชีพ วิชาชีพแพทย์มีคุณธรรมโดยถือหลักเมตตา วิชาชีพนักกฎหมายมีคุณธรรมประจำวิชาชีพโดยถือหลักความยุติธรรม ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า องค์ประกอบของกฎหมายมี 4 ประการ คือ เป็นกฎเกณฑ์ความประพฤติในสังคม จัดไว้เป็นหมวดหมู่ มีสภาพบังคับ และมีวัตถุประสงค์เพื่อความยุติธรรม เพราะฉะนั้นความยุติธรรมเป็นเนื้อหาของกฎหมาย นักกฎหมายจึงมีหน้าที่อำนวยความสะดวกยุติธรรมให้แก่ประชาชนนั่นเอง การปฏิบัติหน้าที่นี้ นักกฎหมายจำเป็นต้องมีความยุติธรรมเป็นคุณธรรมอยู่ประจำใจ ดังนั้นความยุติธรรมจึงเป็นคุณธรรมข้อแรกของวิชาชีพนักกฎหมาย

นอกจากนั้นลักษณะงานวิชาชีพนักกฎหมายแทรกเข้าไปอยู่ในสาขาอาชีพทุกอย่าง ทุกหน่วยงาน ทุกองค์กร ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐบาลหรือภาคเอกชน นักกฎหมายไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่อยู่เฉพาะในศาล ที่มีผู้พิพากษา อัยการ ทนายความเท่านั้น ในหน่วยงานของภาครัฐบาลมีนิติกร มีบุคลากร ซึ่งใช้นักกฎหมาย ในภาคเอกชนก็ต้องใช้นักกฎหมาย เช่น ธนาคารมีสำนักกฎหมาย มีที่ปรึกษากฎหมาย มีเจ้าหน้าที่สินเชื่อ เป็นต้น

ยิ่งกว่านั้นนักกฎหมายยังให้คำปรึกษาแก่ประชาชนทั่วไปอีกด้วย หน้าที่ของนักกฎหมายคือการให้คำปรึกษาแนะนำแก่หน่วยงานหรือประชาชนให้ปฏิบัติถูกต้อง ไม่ประพฤติดังกฎหมาย บทบาทการให้คำปรึกษานี้เองทำให้นักกฎหมายจำเป็นต้องมีคุณธรรมอีกประการหนึ่งคือการเป็นผู้นำดีของมหาชน นักกฎหมายสังวรอยู่เสมอว่าตนเป็นผู้นำดีของมหาชน

ดังนั้นคุณธรรมของวิชาชีพนักกฎหมายจึงมีอยู่ 2 ประการคือ 1) ความยุติธรรม และ 2) ผู้นำดีมหาชน

### ความยุติธรรม

ความยุติธรรมมีลักษณะเป็นอย่างไร ลักษณะโดยทั่วไปของความยุติธรรมแห่งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้แก่ความเป็นธรรม “Justice” และความมีเหตุผล “Reason” ของกฎเกณฑ์นั้น ถ้ากฎเกณฑ์มีความเป็นธรรมและมีเหตุผลที่ดีก็เรียกว่ายุติธรรม ถ้ากฎเกณฑ์ไม่ให้ความเป็นธรรม และไม่มีเหตุผลที่ดีก็เรียกว่ากฎเกณฑ์นั้นไม่ยุติธรรม แต่ความยุติธรรมแห่งกฎหมายและความยุติธรรมในสังคมไม่พิจารณาเพียงความเป็นธรรมและความมีเหตุผลเท่านั้น จะพิจารณาสีกลงไปว่า

กฎหมายและระบบสังคมนั้นมีเหตุผลกระทบต่อตัวมนุษย์และต่อความสงบสุขของมนุษย์อย่างไรบ้าง คือ เมื่อพิจารณาความยุติธรรมในภาพใหญ่ขึ้น นอกจากความเป็นธรรมและเหตุผลแล้วจะต้องมุ่งถึงประโยชน์ที่จะได้รับแก่มนุษย์และสังคมด้วย ดังนั้น ความยุติธรรมอาจจะส่งผลทำให้เกิดภาระหน้าที่แก่ประชาชนมากขึ้นด้วยมีวัตถุประสงค์เพื่อความผาสุกของกลุ่มชนส่วนใหญ่ แต่ถ้าพิจารณาความยุติธรรมในภาพกว้างออกไปอีกจะหมายถึงความพอเหมาะพอควรของกฎระเบียบและของสังคมต่าง ๆ เพื่อนำสังคมให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างใดอย่างหนึ่ง สรุปแล้ววัตถุประสงค์ของความยุติธรรม คือ

1. เพื่อสนองความต้องการและข้อเรียกร้องต่าง ๆ ของเอกชน
2. เพื่อเสริมสร้างสังคมส่วนรวม
3. เพื่อรักษาอารยธรรมของสังคมนั้น

กล่าวคือมิได้เป็นความยุติธรรมเฉพาะปัจเจกชน แต่เป็นความยุติธรรมเพื่อสังคมส่วนรวมและเพื่อรักษาความดี

นักปราชญ์ทางกฎหมายหลายคนพยายามอธิบายคำว่า “ความยุติธรรม” ให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น

## 1. สำนักกฎหมายธรรมชาติ

มีความคิดพื้นฐานว่า ในธรรมชาติมีกฎเกณฑ์อย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะใช้ได้ทั่วไปในทุกสถานที่ ทุกคน และทุกเวลา กฎหมายเป็นเพียงกฎเกณฑ์ระดับรองจากกฎธรรมชาติ กฎหมายจะไปขัดหรือแย้งกับกฎธรรมชาติไม่ได้ นักปราชญ์ชาวโรมันกล่าวว่า กฎหมายที่แท้จริงคือเหตุผลที่ถูกต้อง กลมกลืนสอดคล้องกับธรรมชาติ แม้ชานไปย้งทุกสิ่งทุกอย่าง สม่าเสมอชั่ววันรันดร์ ความยุติธรรมก็เป็นกฎเกณฑ์ส่วนหนึ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ ดังนั้นกฎหมายซึ่งถือว่าอยู่ในระดับรองจากกฎธรรมชาติจะไปขัดหรือแย้งกับความยุติธรรมไม่ได้

## 2. สำนัก Positive

เห็นว่า กฎหมายที่ใช้กับตัวมนุษย์ไม่ใช่เป็นกฎธรรมชาติ เพราะกฎธรรมชาตินี้ล่องลอยเป็นนามธรรม แต่กฎที่ใช้บังคับกับตัวมนุษย์คือกฎหมายของรัฐบาลิบัติยผู้มีอำนาจปกครองบังคับบุคคลทั่วไปให้ปฏิบัติตามกฎหมายได้ สำนักนี้ปฏิเสธว่ามีกฎเกณฑ์อยู่ในธรรมชาติ ซึ่งตรงข้ามกับสำนักแรก Thomas Hobbes กล่าวว่า “กฎหมายของรัฐบาลิบัติยไม่สามารถที่จะกลายเป็นไม่ยุติธรรม เพราะรัฐบาลิบัติยนั้นเองเป็นผู้กำหนดว่าสิ่งใดยุติธรรม สิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ผู้กำหนดจึงไม่สามารถที่จะเป็นไม่ยุติธรรมได้” ดังนั้น กฎหมายจึงยุติธรรมเสมอ ความยุติธรรมที่จะใช้บังคับแก่

มนุษย์คือความยุติธรรมที่ปรากฏอยู่แล้วในกฎหมาย ความยุติธรรมอื่นที่ล่องลอยเป็นนามธรรมจะนำมาใช้กับมนุษย์เราไม่ได้

**Plato** กล่าวว่า ความยุติธรรมประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างสมดุลของส่วนต่าง ๆ ของสังคม<sup>17</sup> เป็นนักปราชญ์ในยุคกรีกซึ่งลักษณะสังคมมีชนชั้นวรรณะ ชนชั้นต่าง ๆ ต้องอยู่กันอย่างสมดุล ความสัมพันธ์ของมนุษย์ถูกกำหนดโดยสถานภาพ ทุกคนมีหน้าที่ของตนตามสถานภาพ ในสังคม ผู้ปกครองมีหน้าที่ดูแลประชาชนให้ดำรงชีวิตได้ตามสมควรตามสถานภาพของตนในสังคมนั้น ระบบสังคมจึงอยู่ได้อย่างเป็นระเบียบไม่ก้าวก่ายกัน

**Aristotle** กล่าวว่าความยุติธรรมประกอบด้วยความเสมอภาค<sup>18</sup> คือ บุคคลที่เท่ากันสมควรได้รับสิ่งที่เท่าเทียมกัน บุคคลที่ไม่เท่ากันก็ต้องได้รับสิ่งที่ไม่เท่าเทียมกัน ในความเป็นจริงของสังคมมีบุคคลที่ไม่เท่ากันอยู่ เช่น มีผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง มีนักศึกษากับอาจารย์ในหมู่นักศึกษาถือว่าทุกคนเท่าเทียมกัน มีสิทธิได้รับประโยชน์ต่าง ๆ จากมหาวิทยาลัยอย่างเท่าเทียมกัน แต่นักศึกษากับอาจารย์ไม่เท่าเทียมกัน สิทธิได้รับประโยชน์ต่าง ๆ จากมหาวิทยาลัยก็ไม่เท่าเทียมกัน แต่ถ้าพิจารณาระดับประเทศทุกคนเป็นประชาชนเสมอภาคกันทุกคน

**Lester Ward** กล่าวว่า ความยุติธรรมเป็นส่วนประกอบของบทบังคับทางสังคม ซึ่งตามธรรมดาไม่เท่าเทียมกัน แต่จะต้องทำให้เกิดความเท่าเทียมกัน โดยวิธีให้โอกาสที่จะสร้างชีวิตที่ดีในสังคมต่อไป เงื่อนไขคือการศึกษาซึ่งทำให้คนสามารถไปสร้างชีวิตของตนเองได้<sup>19</sup> ผู้ปกครองไม่มีหน้าที่นำสิ่งของไปแจกเพื่อชดเชยความบกพร่องทางเศรษฐกิจของแต่ละคน แต่หน้าที่ของผู้ปกครองคือให้โอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันเพื่อให้เขาสร้างชีวิตของตนเองต่อไป

**Karl Marx** และ **Frederick Engels** ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิคอมมิวนิสต์เห็นว่าสังคมไม่มีความเสมอภาค มีบุคคลฝ่ายที่ได้รับความทุกข์ยากและผลผลิตมาก และฝ่ายที่ได้น้อย ฝ่ายที่ใช้เงินลงทุนได้รับผลประโยชน์มาก ฝ่ายที่ลงทุนด้วยแรงงานได้รับผลประโยชน์น้อย ทางแก้มของ Marx คือสร้างระบบกรรมสิทธิ์รวมขึ้น ให้ทุกคนเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ แล้วกระจายผลประโยชน์จากทรัพยากรและผลผลิตให้เท่าเทียมกัน<sup>20</sup> เมื่อทุกคนเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ เงินทุนก็ไม่ใช่ว่าตัวกำหนดอัตราส่วนที่จะได้รับส่วนแบ่งจากทรัพยากรและผลผลิต แต่ใช้สิ่งอื่นกำหนด อาจเป็นแรงงาน หรือแบ่งรายบุคคล

---

17. Plato, *The Republic*, Book IV.

18. Aristotle, *The Politics*, Book III.

19. Lester F. Ward, *Applied Sociology*, p. 22.

20. Karl Marx, *Critique of the Gotha Program*, p. 10.

**Herbert Spencer** ให้ความหมายของคำว่า “ยูติธรรม” แปรจากคนอื่นตามที่ได้กล่าวมาแล้ว คือความยูติธรรมไม่เกี่ยวข้องกับความเสมอภาคแต่เกี่ยวข้องกับความสามารถ มนุษย์ควรมีอิสรภาพที่จะมีชีวิตที่ดี แสวงหาทรัพย์สินสมบัติ เลือกรักที่อยู่ และแสดงความคิดเห็น แต่อย่างไรก็ตามอิสรภาพของเอกชนจะต้องถูกจำกัดลงโดยอิสรภาพของสังคม<sup>21</sup> ในทัศนะของ Herbert Spencer อิสรภาพคือรากเงาของสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์มีอิสระในพฤติกรรมของตนเอง

**William Sorley** กล่าวว่าความยูติธรรมจะต้องประกอบด้วยความเสมอภาค และอิสรภาพ ทั้งสองสิ่งจะต้องเข้ามาประสานกันอย่างสมดุล ซึ่งกระทำได้โดย 1) มีการพัฒนาการศึกษากันอย่างกว้างขวาง คนที่มีการศึกษาแล้วจึงจะรู้ว่าจะใช้อิสรภาพกับความเสมอภาคที่ตนมีอยู่ในสังคมได้อย่างไร 2) จะต้องมีการจัดหางานตามความเหมาะสมและความสามารถเมื่อมีงานทำแล้วคนจึงจะใช้อิสรภาพในการทำงานเพื่อให้เกิดความเสมอภาคในสังคมได้ และ 3) ต้องสร้างสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมแก่มนุษย์ที่จะพัฒนาประเทศชาติได้ต่อไป<sup>22</sup> คือ นอกจากการศึกษาและอาชีพแล้วยังต้องมีส่วนประกอบอื่น ๆ อีกด้วย เช่น การจัดสาธารณูปโภคให้แต่ละชุมชนได้รับคล้าย ๆ กัน ไม่ใช่ว่าบางชุมชนต้องเดินทางไป 3 กม. เพื่อตักน้ำมาใช้ ในขณะที่บางชุมชนมีน้ำประปาถึงบ้านเพราะเวลาที่ใช้ไปตักน้ำเขาอาจใช้เวลานั้นในการใช้อิสรภาพทางอื่นได้

**John Rawls** กล่าวว่า ความยูติธรรมต้องประกอบด้วย 1) สิทธิที่เท่าเทียมกัน ซึ่งสิทธิที่เท่าเทียมกันมีรากฐานมาจากอิสรภาพ และ 2) การจัดระบบสังคมและเศรษฐกิจให้แก่ทุกคน<sup>23</sup> John Rawls เริ่มเน้นประโยชน์ของกลุ่มคนเพิ่มขึ้น ไม่ใช่เพียงแต่ความเสมอภาคและอิสรภาพเท่านั้น จะต้องมี การจัดระบบสังคมและเศรษฐกิจให้เกิดประโยชน์แก่ทุกคนในสังคม มองเห็นประโยชน์ของส่วนรวมเป็นเนื้อหาของความยูติธรรมด้วย

**Thomas Hobbes** เห็นว่า ความยูติธรรมในสังคมการเมือง คือ การป้องกันความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน ความเสมอภาคและอิสรภาพจึงมีความสำคัญรองลงไป ความมั่นคงปลอดภัยของสังคมและของมนุษย์มีความสำคัญยิ่งกว่า ดังนั้นเพื่อความมั่นคงปลอดภัยของสังคม มนุษย์จะต้องเสียสละความเสมอภาคและอิสรภาพของตนไป เพื่อให้ตนเองอยู่ได้อย่างปลอดภัย<sup>24</sup> Thomas Hobbes เป็นนักปราชญ์ในสำนัก Positive ในความเห็นของเขา มนุษย์ต้องเสีย

21. Herbert Spencer. Justice, p 46.

22. William S. Sorley, The Moral Life, p. 95-1 13

23. John Rawls, A Theory of Justice, p. 60.61

24. Thomas Hobbes. De Cive, ch. I.

สละความเสมอภาคและอิสรภาพให้แก่รัฐาธิปัตย์ เพราะรัฐมอบความมั่นคง และปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้แก่เอกชน เอกชนจึงต้องเชื่อฟังกฎหมายของรัฐาธิปัตย์

**Jeremy Bentham** กล่าวว่า เป้าหมายการควบคุมสังคม คือ การรักษาความมั่นคงและปลอดภัย<sup>25</sup> นักปราชญ์กลุ่มนี้เน้นประโยชน์ความมั่นคงและปลอดภัยของสังคมเป็นเนื้อหาของความยุติธรรม

ส่วนกลุ่มสังคมนิยม พูดยุติธรรมว่าเป็นการจัดสรรรายได้ ทรัพย์สินและทรัพยากรเพื่อให้สนองความต้องการของมนุษย์ได้อย่างเสมอภาคกัน มองความยุติธรรมนี้ในแง่เศรษฐกิจว่าสมควรแบ่งปันผลประโยชน์กันอย่างไร

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดพอสรุปได้ว่า ในคติของนักปราชญ์ชาวตะวันตกนั้นเนื้อหาของความยุติธรรม ประกอบด้วย

1. เหตุผล
2. ความเสมอภาค
3. อิสรภาพ
4. ความมั่นคง ความปลอดภัย และประโยชน์สุขของสังคมโดยส่วนรวม

**คติแบบพุทธศาสนา**กล่าวถึงความยุติธรรมว่า ธรรมะเป็นหลักของความยุติธรรม ธรรมะมี 3 ประเภท คือ

1. สัจธรรม ได้แก่ ความจริงแท้ของโลก ไม่มีการเปลี่ยนแปลง
2. จริยธรรม ได้แก่ ความถูกต้องดีงาม ซึ่งความถูกต้องดีงามนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของสังคมว่าสิ่งใดหรือความประพฤติใดคือความถูกต้องดีงาม เช่น ในประเทศตะวันออกเห็นว่าเด็กควรมีความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ แต่ในประเทศตะวันตกเห็นว่า เด็กควรแสดงความคิดเห็นของตนเองให้ผู้ใหญ่ได้ทราบ ดังนั้น ความเห็นว่าสิ่งใดดีงามจึงไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะของสังคม

3. บัญญัติธรรม ได้แก่ การสมมติขึ้นว่าสิ่งนี้เป็นธรรมะที่จะต้องปฏิบัติ ไม่มีทั้งความจริงและไม่มีทั้งความดีงามความถูกต้อง แต่สมมติว่าจะต้องปฏิบัติอย่างนี้ เช่น ประเทศไทยขบถขัดขอยกถนนด้านซ้าย ประเทศสหรัฐอเมริกาจะต้องขบถขัดขอยกถนนด้านขวา เป็นการสมมติขึ้นบอกไม่ได้ว่าอะไรดีกว่าอะไร อะไรผิดหรืออะไรถูก และความจริงควรจะเป็นอย่างไร เพียงแต่เราสมมติขึ้นเพื่อความสะดวกในการจราจรเท่านั้น

ความยุติธรรมในความหมายทั่วไป คำว่า “ยุติ” คือจบ “ธรรมะ” คือ ความถูกต้อง ความยุติธรรม ได้แก่ ความถูกต้องที่มาจบ ณ ที่ใดที่หนึ่งซึ่งความจริงอาจมีต่อไป แต่ในขั้นนี้ให้จบไว้

<sup>25</sup>. Jeremy Bentham, Theory of Legislation, p. 123

แค่นี้ แต่ในความหมายภาษาบาลี “ยุติ” มาจากคำว่า “ยุติ” หมายความว่า ความเหมาะสม ยุติธรรมคือธรรมะที่เหมาะสม ดังนั้นความยุติธรรมตามคติทางตะวันตกจึงน่าจะหมายความว่า เพียงจริยธรรมและบัญญัติธรรม คือธรรมะที่เหมาะสม แต่เป้าหมายของพุทธศาสนาแล้วไม่ได้อยู่ที่จริยธรรมและบัญญัติธรรมแต่ต้องไปให้ถึงสัจธรรมด้วย เช่น การวินิจฉัยผู้พิพากษาตุลาการจะต้องไปให้ถึงความจริงแท้ว่าข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร จึงจะสามารถวินิจฉัยได้อย่างยุติธรรม ความรู้ที่จริงแท้ คือปัญญา ปัญญาเป็นความสามารถของมนุษย์ แต่ถ้าไม่ใช้นาน ๆ จะใช้ไม่เป็น การใช้ปัญญา คือ การลงข้อสรุปข้อวินิจฉัย มีวิธีการคือ

1. จะต้องเป็นอิสระ ไม่ได้หมายความว่าถูกคนบังคับหรือถูกอำนาจบังคับ แต่จะต้องเป็นอิสระจากการปรุงแต่งว่าสิ่งนั้นมืออย่างนั้น สิ่งนั้นเป็นอย่างนั้น และเป็นอิสระจากความอยาก คือ ความต้องการให้สิ่งใดเป็นไปตามที่ปรารถนา
2. ต้องมีการรับรู้บริสุทธิ์ คือ ปราศจากเวทนา ได้แก่ สุขและทุกข์ ปราศจากความชอบ ความชัง ปราศจากความคิดปรุงแต่ง และปราศจากอคติ
3. จะต้องมีสติ ซึ่งจะเป็นเครื่องกันไม่ให้เกิดความเวทนา ปราศจากทิวี่ ปราศจากมานะ คือความถือว่าตนสำคัญ และปราศจากกิเลส

### การใช้กฎหมายอย่างยุติธรรม

ในระบบ Common Law สร้างกฎหมายจากแนวบรรทัดฐานคำพิพากษา การพัฒนากฎหมายจะต้องมีข้อเท็จจริงเกิดขึ้น กลายเป็นข้อพิพาทข้อโต้แย้งและฟ้องร้องกันในศาล ศาลจึงจะพิพากษาเป็นบรรทัดฐาน จากบรรทัดฐานหนึ่งจะพัฒนาไปสู่อีกบรรทัดฐานหนึ่งต้องใช้เวลานานพอสมควร บางครั้งเกิดปัญหาว่าบรรทัดฐานเดิมไม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันนี้ อังกฤษจึงต้องสร้างระบบอีกระบบหนึ่งขึ้นมา เรียกว่า Equity คือใช้ความเป็นธรรมโดยตรงเข้าไปวินิจฉัยข้อเท็จจริง เพราะอ้างอิงบรรทัดฐานเก่าจะไม่เป็นธรรม Equity จึงคลายความเข้มงวดของกฎหมายเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นปรับเข้ากับข้อเท็จจริงได้ทั้งปวงโดยใช้หลัก Equity

ระบบ Civil Law มีตัวบทกฎหมาย การปรับตัวบทกฎหมายต้องใช้ความเป็นธรรม การตีความตัวบทกฎหมายก็ใช้ความเป็นธรรม เช่น หลักกฎหมายกรรมสิทธิ์ว่า กรรมสิทธิ์เหนือที่ดินย่อมหมายความว่ามิแดนกรรมสิทธิ์ลึกลงไปได้ดินและสูงขึ้นไปในอากาศด้วย ปราบกฎว่าในที่ดินข้างเคียงสร้างตึกสูงขึ้นจนกระทั่งที่ดินข้าง ๆ ไม่ได้รับแสงแดด ตามหลักแดนกรรมสิทธิ์เจ้าของที่ดินมีอำนาจเหนือแดนกรรมสิทธิ์ย่อมสร้างตึกสูงได้ แต่ศาลใช้หลักความเป็นธรรมว่าการใช้สิทธิ์จะต้องใช้โดยสุจริต และได้พิพากษาให้เจ้าของตึกสูงชดใช้ค่าเสียหายแก่เจ้าของที่ดินข้างเคียง

ส่วนในประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรพุทธศักราช 2534 มาตรา 190 บัญญัติว่าผู้พิพากษาศาลการมีอำนาจอิสระในการพิจารณาคดีให้เป็นตามกฎหมาย หมายความว่าจำกัดให้ผู้พิพากษาศาลการใช้ความยุติธรรมที่มีอยู่ในตัวบทกฎหมายเท่านั้น ไม่รวมถึงความยุติธรรมที่อยู่นอกกฎหมายหรือความยุติธรรมตามธรรมชาติ แต่ประมวลแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 4 บัญญัติว่าการใช้กฎหมายให้ตีตามลายลักษณ์อักษรและตามความมุ่งหมาย ถ้าไม่มีกฎหมายก็ให้ใช้จารีตประเพณีแห่งท้องถิ่นการเทียบบทกฎหมายใกล้เคียงอย่างยิ่ง หรือ หลักกฎหมายทั่วไปตามลำดับ หลักกฎหมายทั่วไปเป็นช่องทางที่ผู้พิพากษาศาลสามารถ นำเอาความยุติธรรมที่อยู่นอกตัวบทกฎหมายนั้นเข้ามาใช้บังคับกับประชาชนได้ เพราะตัวบทกฎหมายไม่สามารถเขียนครอบคลุมเหตุการณ์ทั้งหมดได้ นอกจากนั้นกรณีที่มีกฎหมายเขียน ครอบคลุมไว้แล้วผู้พิพากษาศาลจะต้องตีความตัวบทกฎหมายให้เกิดความเป็นธรรมด้วย

### กฎหมายไม่สอดคล้องกับความยุติธรรมนักกฎหมายควรจะทำอย่างไร

ในบางครั้งความยุติธรรม และตัวกฎหมายไม่ผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดความ ไม่สอดคล้องกันขึ้นได้ สำนักกฎหมายธรรมชาติกล่าวว่าจะต้องทำให้กฎหมายนั้นให้ยุติธรรม ถ้ากฎหมายไม่ยุติธรรมถือว่าใช้บังคับไม่ได้ แต่สำนัก Positive กล่าวว่า ต้องบังคับตามตัวบท กฎหมายที่มีอยู่ไปก่อนจนกว่าจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง ความไม่สอดคล้องกันระหว่างความ ยุติธรรมกับกฎหมายมีขึ้นได้อยู่เสมอ ในฐานะที่เป็นนักกฎหมายควรปฏิบัติตนอย่างไร

1. นักกฎหมายต้องไม่ใช้วิธีการใด ๆ ที่อยู่นอกตัวบทกฎหมายเพื่อทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมาย กฎหมายทุกระบบมีวิธีการแก้ไขกฎหมายอยู่แล้ว นักกฎหมายจะต้อง ซื่อสัตย์ต่อกฎหมายและใช้วิธีการนั้น นักกฎหมายที่ใช้วิธีการนอกกฎหมายถือว่าเป็นผู้ทรยศต่อ วิชาชีพ แม้ว่ากฎหมายไม่ดี การใช้กฎหมายเพื่อแก้ไขกฎหมายก็เป็นวิธีการที่ผิดอยู่นั่นเอง คือ เป็น ความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาตามมาตรา 116 กระทำการใด ๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในกฎหมายแผ่นดินโดยใช้กำลังข่มขืนใจหรือใช้กำลังประทุษร้าย เพื่อก่อให้เกิดความปั่นป่วนหรือ กระด้างกระเดื่องในหมู่ประชาชน มาตรา 117 ยุยงให้มีการร่วมกันหยุดงาน ปิดงาน งดจ้าง ไม่ยอมค้าขาย เป็นต้น ตัวอย่างคดีของประเทศอังกฤษ<sup>26</sup> มีข้อเท็จจริงว่าในแคว้น Wales ของประเทศ อังกฤษ ศาลใช้ภาษาอังกฤษในการพิจารณาพิพากษาคดี นักศึกษาจึงชุมนุมประท้วงและเรียกร้อง ให้ใช้ภาษา Wales ในศาล ผู้พิพากษาสั่งตำรวจจับดำเนินคดีฐานละเมิดอำนาจศาล นักศึกษา คนใดขอขมาต่อศาลศาลก็จะสั่งปรับแล้วปล่อยตัวไป แต่นักศึกษาบางคนไม่ยอมขอขมา ศาลจึงสั่งลงโทษ

26. Morns v Crown Office. 2 W.R L. (1970) 792

จำคุกคนละ 3 เดือน แต่รอการลงโทษไว้ก่อน ในชั้นอุทธรณ์ ผู้พิพากษาที่เขียนคำพิพากษาในชั้นอุทธรณ์คือ Lord Denning ซึ่งเป็นผู้พิพากษาที่มีชื่อเสียงมาก กล่าวไว้ว่า จำเลยไม่ใช่อาชญากร ไม่มีจิตใจทุจริตชั่วร้าย การกระทำของเขาสมควรได้รับการยกย่องที่ได้แสดงความคิดเห็น แต่ความผิดของเขายู่ที่วิธีการ เขาใช้วิธีการที่ผิดกฎหมาย โดยไม่คำนึงว่าเขาได้เพิกถอน ทำลายรากเง่าในสังคมของตนเอง เขาไม่รู้ว่ากฎหมายนั้นคุ้มครองมนุษย์และรักษามนุษย์ให้ดำรงชีวิตจนกว่าจะตายไป ดังนั้น ผู้ที่ทำลายกฎหมายก็เท่ากับทำลายตนเองและทำลายสังคมจึงมีความผิด การลงโทษจำคุก 3 เดือน และให้รอการลงโทษไว้ไม่ใช่โทษที่รุนแรงเลย

2. นักกฎหมายต้องใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรม ได้แก่ การใช้อำนาจหน้าที่ของตนในทางกฎหมายอย่างเป็นธรรมเท่าที่ตัวเองมีอำนาจหน้าที่ทำได้ ตัวอย่างเช่น ทนายความอาจจะไม่รับว่าคดีที่ตนเห็นว่าไม่เป็นธรรม อัยการอาจจะใช้ดุลพินิจสั่งไม่ฟ้องคดีในกรณีที่ตนเห็นว่าไม่เป็นธรรม เคยมีคดีที่รัฐมนตรีถูกพิพากษาจำคุกในความผิดฐานรับสินบนเกี่ยวกับสัมปทานป่าไม้ คดีนั้นไม่มีพยานหลักฐานอื่นมาเอาผิดรัฐมนตรีได้ จำเป็นจะต้องอ้างผู้ให้สินบนนั้นเองเป็นพยาน แต่ประมวลกฎหมายอาญาบัญญัติว่าผู้ให้สินบนก็มีความผิดด้วย แต่เพื่อประโยชน์ในการเอาตัวรัฐมนตรีมาลงโทษ อธิบดีกรมอัยการจึงสั่งไม่ฟ้องผู้ให้สินบนซึ่งมาให้การเป็นพยาน เพราะได้ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ การสั่งไม่ฟ้องอยู่ในอำนาจหน้าที่ของพนักงานอัยการทำได้ตามกฎหมาย ศาลต้องพิจารณาพิพากษาคดีตามกฎหมาย แต่ขอบเขตดุลพินิจในการกำหนดโทษและการกำหนดค่าเสียหายทำให้ศาลสามารถผ่อนคลายเป็นความไม่ยุติธรรมในดับทกกฎหมายลงได้ เช่น ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค กำหนดความผิดทางอาญาซึ่งลบล้างความผิดไม่ได้ แม้จะยอมความได้ แต่ถ้าตัวผู้เสียหายไม่ยอมความ ความผิดนั้นก็ยังคงอยู่ในคดีหนึ่งจำเลยออกเช็คโดยมีเจตนาไม่ชำระเงินตามเช็คเป็นความผิด ต่อมาระหว่างดำเนินคดีปรากฏว่าผู้เสียหายกับจำเลยมีการหักกลบลบหนี้กัน ทำให้มูลหนี้ตามเช็คระงับ แต่ความผิดยังมีอยู่ และผู้เสียหายไม่ยอมถอนฟ้อง ศาลฎีกาจึงพิพากษาว่าจำเลยมีความผิดและรอการลงโทษ<sup>27</sup> เป็นการใช้อดุลพินิจเพื่อผ่อนคลายเป็นความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้นแก่ข้อเท็จจริงนั้น สำหรับฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติก็มีบทบาทช่วยผ่อนคลายเป็นความไม่ยุติธรรมในกฎหมายลงได้ ฝ่ายบริหารอาจจะออกพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ ฝ่ายนิติบัญญัติอาจจะออกพระราชบัญญัตินิรโทษกรรม พระราชบัญญัติล้างมลทิน เป็นวิธีผ่อนคลายเป็นความไม่ยุติธรรมในกฎหมายลง

นอกจากการใช้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมายแล้วนักกฎหมายบทบาทอีกประการหนึ่งคือการตีความกฎหมาย นักกฎหมายสามารถใช้ความยุติธรรมเป็นหลักในการตีความดับทกกฎหมาย

27. คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2066/2529.



เพื่อให้ตัวบทกฎหมายเกิดความยุติธรรมขึ้นได้ เช่น คดีตามความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค ศาลฎีกาคัดความว่า การออกเช็คเพื่อประกันหนี้ ไม่เป็นความผิดตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ อีกเรื่องหนึ่งคือ สัญญาต่างตอบแทนยิ่งกว่าสัญญาเช่าธรรมดา สัญญาเช่านั้นผู้เช่าเป็นสาระสำคัญของสัญญา เมื่อผู้เช่าตาย สัญญาเช่าระงับไป แต่มีข้อเท็จจริงเกิดขึ้นว่าการเช่าอสังหาริมทรัพย์บางประเภท เช่น ห้องแถว ผู้เช่าต้องเสียเงินค่าตอบแทนเป็นเงินช่วยค่าก่อสร้างจำนวนหนึ่ง เมื่อผู้เช่าตายไปสัญญาเช่าระงับก็ไม่สามารถเรียกคืนเงินจำนวนนี้ได้เกิดความไม่ยุติธรรมขึ้นแก่ทายาทของผู้เช่า ศาลฎีกาจึงสร้างหลักกฎหมายใหม่ขึ้นมาโดยอาศัยหลักความยุติธรรมว่าสัญญาดังกล่าวเป็นสัญญาต่างตอบแทนพิเศษยิ่งกว่าสัญญาเช่าธรรมดา คือนอกจากมีสัญญาเช่าแล้วยังมีสัญญาต่างตอบแทนพิเศษประกอบด้วย โดยผู้เช่าได้จ่ายเงินช่วยค่าก่อสร้าง ผู้ให้เช่าจึงมีหน้าที่ต้องตอบแทนคือให้ผู้เช่านั้นได้อยู่ในอาคารที่เช่าจนกว่าจะครบสัญญา ระยะเวลาของสัญญาเช่ากลายเป็นสาระสำคัญยิ่งกว่าตัวผู้เช่า ดังนั้นเมื่อผู้เช่าตาย ทายาทของผู้เช่ามีสิทธิได้รับประโยชน์จากสัญญาต่างตอบแทนต่อไป ในกฎหมายอาญาซึ่งมีหลักว่าต้องตีความอย่างเคร่งครัด ศาลฎีกาก็เคยตีความแบบขยายความว่าการลักกระแสไฟฟ้าเป็นความผิดฐานลักทรัพย์ ทั้งที่กระแสไฟฟ้าเป็นพลังงาน ไม่ใช่ทรัพย์เพราะไม่เป็นวัตถุมีรูปร่าง แต่เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองโดยไม่ต้องรอกฎแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย ศาลใช้การตีความทำให้เกิดความยุติธรรม

3. นักกฎหมายต้องดูแลให้กฎหมายเกิดความเป็นธรรม คือ กฎหมายใดไม่เป็นธรรม นักกฎหมายต้องพยายามแก้ไขกฎหมายนั้นให้เป็นธรรมขึ้น ในการปกครองประเทศมีหลักอันหนึ่งเรียกว่า Rule of Law คือ ประเทศปกครองด้วยกฎหมาย มิได้ปกครองด้วยบุคคล และในกฎหมายก็มีกฎหมายอยู่ไม่ใช่ออกกฎหมายได้ตามอำเภอใจ หลักเกณฑ์ของกฎหมายนี้จะต้องนำมาบัญญัติลงในตัวบทกฎหมายนั่นเอง วิธีการแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับความยุติธรรม ฝ่ายนิติบัญญัติมีอำนาจตรากฎหมาย แต่มีขอบเขตจำกัดอยู่ใน Rule of Law จะตรากฎหมายตามอำเภอใจไม่ได้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสามารถเสนอร่างกฎหมายเองหรือพิจารณาร่างกฎหมายที่รัฐบาลเสนอเข้าวาระที่ 1 รับหลักการ วาระที่ 2 การแปรญัตติและส่งให้กรรมาธิการพิจารณาในรายละเอียดแล้วส่งมากลับมา วาระที่ 3 ให้ความเห็นชอบ เมื่อผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรแล้วขึ้นไปสู่วุฒิสภาซึ่งมีการพิจารณา 3 วาระเช่นเดียวกัน สำหรับฝ่ายบริหารนอกจากมีบทบาทในการใช้ตัวบทกฎหมายให้เกิดความเป็นธรรมแล้วยังมีบทบาทในการแก้ไขกฎหมายด้วย ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่ากฎหมายส่วนใหญ่ได้รับการเสนอไปจากฝ่ายบริหาร โดยกระทรวงต่าง ๆ เสนอดังกล่าวไปสู่คณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีพิจารณารับหลักการเสร็จแล้วส่งไปให้คณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจแก้ไขรายละเอียด จากนั้นคณะกรรมการกฤษฎีกาส่งกลับมาให้คณะรัฐมนตรีรับทราบว่าตรวจ

แก้อย่างไรบ้าง หากกระทรวงเจ้าของร่างมีความเห็นขัดแย้งต้องพิจารณาในชั้นคณะกรรมการกฤษฎีกา ถ้าตกลงกันไม่ได้ต้องให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อคณะรัฐมนตรีพิจารณาจบแล้วจึงจะส่งรัฐสภา ส่วนฝ่ายตุลาการนั้นเป็นอำนาจอิสระที่จะพิจารณาวินิจฉัยบรรทัดคดี ฝ่ายตุลาการจะวินิจฉัยบรรทัดคดีให้สอดคล้องกับความยุติธรรมได้ มีเงื่อนไขสำคัญคือ ความอิสระไม่ถูกอิทธิพลครอบงำ ซึ่งหลักประกันความอิสระของผู้พิพากษานั้น นอกจากป้องกันไม่ให้ฝ่ายอื่นเข้ามาบีบบังคับแต่งตั้ง ถอดถอน ให้ความดีความชอบแก่ผู้พิพากษาแล้ว เงินเดือนของผู้พิพากษาต้องเหมาะสมกับสถานะที่จะดำรงตนอย่างอิสระ ถ้าผู้พิพากษาไม่สามารถดำรงตนอยู่ในสถานะอย่างนั้นได้ ยังต้องไปประกอบกิจกรรมอื่นเพื่อเลี้ยงชีพ ย่อมทำให้เกิดความไม่อิสระ— เพราะมีความผูกพันกับบุคคลที่ร่วมกิจกรรมหรือเกี่ยวข้องกับกิจกรรม ดังนั้นเงินเดือนของผู้พิพากษาจึงเป็นเครื่องประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษาอย่างหนึ่ง

ศาลบางประเทศมีบทบาทวินิจฉัยว่ากฎหมายใดขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญหรือไม่ ซึ่งในประเทศไทยเดิมเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการตุลาการรัฐธรรมนูญ แต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 กำหนดให้มีศาลรัฐธรรมนูญทำหน้าที่ดังกล่าว อย่างไรก็ตามในด้านการวินิจฉัยความรัฐธรรมนูญนั้น ศาลอื่นย่อมมีอำนาจตีความหมายของรัฐธรรมนูญเพื่อปรับใช้แก่คดีได้ ในประเทศที่ศาลมีอำนาจตีความรัฐธรรมนูญศาลย่อมมีบทบาทอย่างมากในการดูแลกฎหมายต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความยุติธรรม เพราะการตีความนั้นศาลใช้หลักความเป็นธรรมและศาลอีกบางประเทศเช่นสหรัฐอเมริกา นอกจากมีอำนาจตีความรัฐธรรมนูญแล้วยังมีอำนาจดูแลกฎหมายให้สอดคล้องกับ Due Process of Law ด้วยคือกฎหมายแต่ละฉบับได้บัญญัติวิธีการอย่างเหมาะสมสมควรแล้วหรือไม่ เช่น ตำรวจจับผู้ต้องหาแล้วไม่แจ้งข้อหา แต่สอบถามคำให้การก่อน ผู้ต้องหาจะไม่รู้ว่าตัวเองถูกกล่าวหาอย่างไร ดังนั้น แม้ตำรวจจะได้ข้อเท็จจริงก่อนการแจ้งข้อหา ข้อเท็จจริงนั้นจะใช้เป็นพยานหลักฐานยืนยันผู้ต้องหาไม่ได้ เพราะไม่ถือว่าเป็นคำให้การที่ชอบด้วย Due Process of Law ผู้ต้องหาเสียเปรียบไม่รู้ว่าเป้าหมายที่ตำรวจกล่าวหา คืออะไร อาจจะทำให้การสอดคล้องกับที่ตำรวจสงสัยหรืออาจจะให้การไปในเรื่องอื่น ซึ่งอาจทำให้ถูกสงสัยว่ากระทำความผิดอย่างอื่นอีกก็ได้ อย่างนี้เป็นกระบวนการที่ไม่เป็นธรรม

การดูแลกฎหมายให้เป็นธรรมนั้นทุกฝ่ายมีหน้าที่เข้าดูแลได้ทั้งสิ้น

## ผู้นำมติมหาชน

คำว่า “ผู้นำมติมหาชน” ไม่ใช่หมายถึงผู้นำมหาชน แต่เป็นผู้นำมติมหาชน คือ ผู้นำ

ความคิดความเห็น ผู้นำที่คนที่ถูกต้องให้แก่ประชาชน ผู้นำให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมายปฏิบัติ ตามวิธีการของกฎหมาย เป้าหมายของการเป็นผู้นำมติมหาชนคือการนำมหาชนไปสู่ความบริสุทธิ์ และความยุติธรรม มิได้นำไปสู่อำนาจ วิธีทางที่นักกฎหมายเข้ามาเป็นผู้นำมติมหาชนก็มีให้เข้ามา เพราะอำนาจ แต่เข้ามาเพราะบทบาทของนักกฎหมาย การประกอบวิชาชีพนักกฎหมายทำให้เกิด ศรัทธาแก่ประชาชนว่าสามารถนำแนวทางที่ถูกต้องให้แก่เขาได้ ในสังคมประชาธิปไตยใช้ กฎหมายปกครองการปฏิบัติในองค์กรการปกครองหรือองค์กรเอกชนหรือแม้ในสังคมที่ดีต้อง ปฏิบัติตามกฎหมาย มีนักกฎหมายเป็นผู้ชี้แนะว่า สังคมหรือประชาชนควรจะปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะ ถูกต้อง จะเห็นได้ว่าสังคมประชาธิปไตยมีนักกฎหมายเข้าไปมีบทบาทปกครองเป็นจำนวนมาก ในสหรัฐอเมริกาประธานาธิบดีหลายคนเรียนทางด้านกฎหมาย หรือมีวิชาชีพทางด้าน กฎหมายมาก่อน รัฐมนตรีในกระทรวงต่าง ๆ ก็เรียนกฎหมาย ประมาณร้อยละ 66 ของวุฒิสมาชิก และประมาณร้อยละ 50 ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นนักกฎหมาย นักกฎหมายเข้าสู่วงการต่าง ๆ ทั้งการเมือง การบริหาร และการเศรษฐกิจ สำหรับประเทศไทย มีนักกฎหมายเข้าสู่วงการ ปกครองเป็นจำนวนมาก ในสภาผู้แทนราษฎรมีนักกฎหมายอยู่มาก ในคณะรัฐมนตรีก็มีนักกฎหมาย หลายคนเช่นเดียวกัน แต่ในสังคมเผด็จการนักกฎหมายค่อนข้างไม่จำเป็นและมีบทบาทน้อย เพราะไม่ได้ปกครองด้วยกฎหมายแต่ปกครองด้วยอำเภอใจของผู้ปกครอง

หน้าที่ของนักกฎหมายที่เป็นเงื่อนไขทำให้นักกฎหมายมีสถานะเป็นผู้นำมติมหาชน คือ

1. การให้คำปรึกษาแนะนำ ซึ่งรวมทั้งการร่างกฎหมาย ร่างสัญญา เป็นผู้แทนของตัว ความในการเจรจาต่าง ๆ การมีฐานะเป็นที่ปรึกษาทำให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจต้องรับฟังที่ปรึกษา ก่อน บทบาทของที่ปรึกษานี้เองทำให้สามารถแนะนำได้ว่าอะไรคือความถูกต้อง ผู้มีอำนาจตัดสินใจรับฟังแล้วจะนำไปประกอบการตัดสินใจต่อไป ส่วนผลการตัดสินใจเป็นอย่างไร ขึ้นกับ ผู้มีอำนาจตัดสินใจ นักกฎหมายมีหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำเท่านั้น

2. การดำเนินคดีและว่าความแทน หน้าที่ทำให้นักกฎหมายเป็นที่พึ่งของผู้ที่ประสบ ปัญหาทางคดีความเพื่อช่วยแก้ปัญหาทางคดีความให้ ทำให้เกิดความศรัทธาแก่ประชาชนว่า เป็นที่พึ่งของเขาได้ ต่อไปแม้จะไม่มีคดีความเขาอาจขอพึ่งนักกฎหมายได้ในด้านอื่น ๆ ด้วย

3. การส่งเสริมปรับปรุงการประกอบวิชาชีพให้ดีขึ้น การส่งเสริมปรับปรุงกิจการของ ศาลยุติธรรมและตุลาการกฎหมาย ช่วยให้องค์กรวิชาชีพนี้ทั้งหมดมีสถานภาพดีขึ้นเป็นที่เคารพ และศรัทธาของประชาชน

4. การเป็นผู้รวบรวมมติมหาชนให้เข้ารูป มติมหาชนนี้มีนานาทัศนะ นักกฎหมายจะเป็น คนเข้าไปจัดระเบียบความคิดเห็นนั้น โดยหาจุดร่วมกันของความเห็นต่าง ๆ รวมกันเข้ามาให้ เข้ารูปมองเห็นได้เป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติได้ ทำไมนักกฎหมายจึงมีความสามารถเช่นนั้น เพราะงาน

ในหน้าที่นักกฎหมายต้องวิเคราะห์ข้อเท็จจริง และนำข้อเท็จจริงมาปรับกับข้อกฎหมายอยู่ตลอดเวลา จึงสามารถนำไปใช้วิเคราะห์ความเห็นของประชาชนและดึงเข้ามาสู่หลักเกณฑ์ร่วมกันได้

5. การเตรียมตัวให้พร้อม หมายความว่า นักกฎหมายต้องพร้อมที่จะรับภาระใหญ่ในการเป็นผู้นำมติมหาชนต่อไป เมื่อโอกาสมาถึง แต่การเตรียมตัวให้พร้อมนี้ไม่ใช่การแสวงหาอำนาจตำแหน่ง แต่หมายถึง ต้องทำให้ตนเองมีความรู้มีมากพอที่จะนำความรู้ของประชาชนได้ ทำให้ตนเองมีความซื่อสัตย์มีคุณธรรมพอที่จะให้ประชาชนเคารพและศรัทธาได้ เช่น เมื่อเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะปฏิวัติเชิญพระยามโนปกรณนิติธาดา อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์มาเป็นนายกรัฐมนตรี ทั้งที่ท่านไม่มีอำนาจแต่มีศรัทธาของประชาชนที่เชื่อถือว่าจะนำไปในทางที่ถูกต้อง และเมื่อครั้งเกิดความวุ่นวายวันที่ 14 ตุลาคม 2516 นั้น ต้องเชิญอาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์อดีตนายกรัฐมนตรีมาเป็นนายกรัฐมนตรีเพื่อแก้ไขสถานการณ์ เพราะขณะนั้นอำนาจไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์ได้ มีแต่ศรัทธาของประชาชนที่เชื่อถือว่าสามารถให้ความยุติธรรมได้ จึงช่วยแก้ไขสถานการณ์ได้

คุณสมบัติของนักกฎหมายมีส่วนเอื้ออำนวยให้นักกฎหมายเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำมติมหาชน

1. นักกฎหมายมีสถานะเป็นคนกลาง เมื่อเกิดปัญหาขึ้นนักกฎหมายจะต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์ไม่ได้คำนึงผลประโยชน์ หากคำนึงถึงผลประโยชน์ก่อนนักกฎหมายจะสูญเสียสถานภาพการเป็นคนกลาง แต่นักกฎหมายได้รับการฝึกฝนให้คำนึงถึงหลักเกณฑ์ก่อนว่าที่ถูกที่ควรจะเป็นอย่างไร สถานภาพเป็นคนกลางนั้นเป็นประโยชน์แก่นักกฎหมายคือทั้งสองฝ่ายที่พิพาทกันจะเชื่อถือว่าไม่คิดว่าจะเข้าข้างฝ่ายใด เมื่อเขาเชื่อถือว่าเขาก็รับฟังสิ่งที่นักกฎหมายแนะนำ แต่เมื่อไรนักกฎหมายแสดงบทบาทเข้าข้างฝ่ายใดแล้วอีกฝ่ายหนึ่งก็จะไม่รับฟัง การเป็นคนกลางเป็นเกราะคุ้มกันนักกฎหมายด้วย นักกฎหมายที่ถูกทำร้ายส่วนใหญ่เข้าไปเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ถ้าอยู่ตรงกลางแล้วเขาจะไม่ทำร้าย เพราะการยืนอยู่ตรงกลางนั้นอาจทำให้ฝ่ายใดเสียประโยชน์บ้าง แต่ไม่มีประโยชน์ที่จะกำจัดนักกฎหมาย ยังมีนักกฎหมายคนอื่นเข้ามาชี้หลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน

2. นักกฎหมายเกี่ยวข้องกับกำหนดยุติธรรมและการตัดสินใจ เพราะนักกฎหมายมีหน้าที่ให้คำปรึกษาผู้มีอำนาจจะกำหนดยุติธรรมและการตัดสินใจประการใดก็ต้องปรึกษานักกฎหมายก่อน ทำให้มีโอกาสแนะนำแนวทางที่ถูกต้องได้ ใส่ทัศนคติที่ถูกต้องให้กับผู้มีอำนาจได้

3. นักกฎหมายแทรกเข้าไปในทุกวงการงาน ไม่ว่าจะประกอบกิจการใดก็ตามต้องมีนักกฎหมายเข้าร่วมด้วยเพื่อปฏิบัติถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้มีบทบาทเป็นผู้นำอย่างกว้างขวาง

4. นักกฎหมายมีความกล้าหาญแสดงความคิดเห็นต่อมหาชน การเรียนกฎหมาย ทำให้รู้จักวิเคราะห์ข้อเท็จจริงและรู้ว่าข้อเท็จจริงปรับเข้ากับหลักเกณฑ์อย่างไร

ในที่สุดก็รู้ว่าคำวินิจฉัยควรเป็นอย่างไร ดังนั้นเมื่อมีปัญหาจึงมีความมั่นใจที่จะอธิบายแนะนำ ตักเตือนให้เข้าหลักเกณฑ์ที่ถูกที่ควร

นักกฎหมายสามารถรักษาสถานภาพของความเป็นผู้นำมติมหาชนได้อย่างไรบ้าง

1. นักกฎหมายต้องทำความรู้ของตนให้เคลื่อนไหวก้าวทันกับความเคลื่อนไหวของ สังคม สังคมก็ดี วัฒนธรรมก็ดี มีความเคลื่อนไหวอยู่เสมอ เมื่อนักกฎหมายก้าวทันจึงจะสามารถ เข้าใจและนำวิถีทางที่ถูกต้องแก่มหาชนได้

2. นักกฎหมายต้องไม่เป็นคนอนุรักษ์นิยมเกินไป กฎหมายมีความแน่นอนพอสมควร การแก้ไขเปลี่ยนแปลงมีหลักเกณฑ์มีขั้นตอนและใช้ระยะเวลา ดังนั้น ผู้ใช้กฎหมายซึ่งค่อนข้างยึดแน่น ในตัวบทกฎหมาย จึงมีแนวโน้มที่จะมีความคิดริเริ่มหรือยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ยาก เรียกว่า อนุรักษ์นิยมทำให้ก้าวไม่ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม

3. นักกฎหมายต้องมองปัญหาในมุมกว้าง อย่ามองแต่เฉพาะการปรับตัวบทกฎหมาย เท่านั้น ข้อเท็จจริงบางเรื่องมีเงื่อนไขอื่นซึ่งกฎหมายครอบคลุมไม่ถึง หรือตัวบทกฎหมายไม่ เหมาะสมต้องพิจารณาให้เกิดความเป็นธรรม

### **นักกฎหมายในฐานะผู้นำมติมหาชนกับการแก้ปัญหาของชาติ**

เมื่อกกล่าวถึง "กฎหมาย" และ "นักกฎหมาย" ประชาชนโดยทั่วไปอาจมีความรู้สึกว่ายากที่จะทำความเข้าใจ ทั้งที่กฎหมายเป็นเรื่องกิจกรรมต่าง ๆ และความสัมพันธ์ของสมาชิกใน สังคมซึ่งเกี่ยวข้องใกล้ตัวมนุษย์ทุกคน และสมควรมีลักษณะชัดเจนแน่นอนที่ประชาชน สามารถนำไปปฏิบัติได้ อย่างไรก็ดี ความชัดเจนแน่นอนนี้เองบังคับให้กฎหมายมีภาษาเฉพาะ บุคคลธรรมดาไม่มีใครจะเข้าใจ ปลอ่ยให้นักกฎหมายในฐานะผู้รู้และใช้กฎหมายอธิบายแปลความ กันไปเอง แต่ในหมู่นักกฎหมายก็อาจเข้าใจตัวบทกฎหมายไม่ตรงกัน อธิบายไปคนละทางทำให้ ประชาชนยิ่งสับสน

### **กฎหมายกับนักกฎหมาย**

"กฎหมาย" เป็นปทัสถานสังคม คือ แบบแผนความประพฤติของมนุษย์ในสังคม เฉพาะส่วนที่สำคัญอันกระทบต่อความสงบสุขและความอยู่รอดของสังคมทำให้รัฐต้องเข้ามา บังคับบัญชาให้กฎหมายมีสภาพบังคับที่ศักดิ์สิทธิ์ หากกฎหมายได้รับการเคารพนับถือ ปฏิบัติตามโดยพร้อมเพรียงกัน สังคมและประเทศชาติย่อมมีความเรียบร้อยบังเกิดความสุข ถ้วนหน้า ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อย่างไรก็ดี การที่กฎหมายจะได้รับการเคารพนับถือปฏิบัติหรือไม่ได้ขึ้นอยู่กับความเข้มงวด หากแต่ขึ้นอยู่กับความเห็นดี เห็นงามว่ากฎหมายนั้นมีความเป็นธรรมและสามารถทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง

"นักกฎหมาย" เป็นผู้รู้และใช้กฎหมาย มีหน้าที่ทำให้ประชาชนเข้าใจกฎหมายอย่างถูกต้อง ดำเนินกระบวนการต่าง ๆ เพื่อให้กฎหมายสามารถอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ

จากหลักการข้างต้นจะเห็นได้ว่ามิใช่เรื่องง่ายที่จะทำให้กฎหมายมีความศักดิ์สิทธิ์และได้รับการเคารพนับถือจากประชาชนทั่วไป แต่พอจะเข้าใจได้ว่าปัจจัยสำคัญ ได้แก่

1. ความยุติธรรม กล่าวคือ กฎหมายจะต้องยุติธรรม ต้องสามารถทำให้ประชาชนเห็นได้ว่ากฎหมายนั้นมีความเสมอภาค ให้อิสรภาพแก่ประชาชนตามสมควรเป็นประโยชน์แก่ประชาชนส่วนใหญ่ และสามารถอธิบายได้ตามหลักเหตุผล

2. ความชัดเจนแน่นอน ซึ่งจะทำให้ประชาชนปฏิบัติได้ถูกต้องเหมือนกัน ไม่คลุมเครือไม่กลับไปกลับมา ซึ่งจะทำให้ประชาชนปฏิบัติไม่ถูก

ปัจจัยทั้งสองประการของกฎหมายสามารถถ่ายทอดสู่ประชาชนได้โดยผ่านทางนักกฎหมาย นักกฎหมายเปรียบเสมือนท่อน้ำที่จะนำความยุติธรรมไปสู่ประชาชนผู้ใช้น้ำ หากท่อน้ำสะอาดปลอดโปร่งความยุติธรรมก็จะไปสู่ประชาชนได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย หากท่อน้ำเป็นสนิมมีตะกอนตะกักรันจับแข็ง เพราะนักกฎหมายไม่สุจริตไม่บริสุทธิ์ มีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องความยุติธรรมก็จะเดินไม่สะดวก ลดน้อยลงไปบ้าง ขาดช่วงบ้าง หรือเปลี่ยนสีกันไปบ้าง ดังนั้นความยุติธรรมจะบังเกิดแก่สังคมได้ต้องมีกฎหมายที่ยุติธรรม และนักกฎหมายที่ยุติธรรมด้วย

### พัฒนาการของสังคมไทยด้านกฎหมาย

ในประวัติศาสตร์ชาติไทยปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีพระมหากษัตริย์พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางร่วมกันปกครอง วัฒนธรรมการปกครองของชาติฝั่งรากลึกในรูปแบบการบังคับบัญชาโดยยึดตัวบุคคลเป็นหลัก ครั้นเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยซึ่งปกครองโดยกฎหมาย กฎหมายสมควรเป็นหลักปฏิบัติของประชาชนทุกคน ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง แต่คนไทยก็ยังยึดตัวบุคคลสำคัญยิ่งกว่ากฎหมาย และมองกฎหมายเป็นเพียงคำสั่งของบุคคลผู้มีอำนาจปกครองที่สั่งการลงมาให้ประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครองปฏิบัติ

เมื่อคนไทยจะกำหนดแบบแผนความประพฤติหรือกติกาสำหรับนิติสัมพันธ์ขึ้นใหม่ ตัวอย่างเช่น วิธีการดำรงชีวิตแบบสังคมประชาธิปไตย คนไทยจะไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยตนเอง แต่ต้องการผู้รู้มาช่วยกำหนดเป็นกฎหมายขึ้น ซึ่ง "ผู้รู้" ในที่นี้มักรู้ในแนวทางที่สังคมอื่น ชาติอื่นปฏิบัติซึ่งมีวัฒนธรรมทางการเมืองและสังคมแตกต่างกัน เมื่อกำหนดเป็นกฎหมายแล้วจะพบว่าในหลาย ๆ เรื่องไม่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีแบบไทย ๆ ทำให้แบบแผนกติกาต่าง ๆ สับสน

ตัวอย่างเช่น ประเทศเราปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่คนไทยไม่รู้ว่าคุณธรรมของประชาธิปไตยอยู่ตรงไหน วิธีคิดอย่างประชาธิปไตยเป็นอย่างไร รวมไปถึงวิถีชีวิตของสมาชิกในสังคมประชาธิปไตยนั้นเป็นอย่างไร ประชาธิปไตยไม่ใช่เพียงรูปแบบการปกครอง แต่จะต้องซึมซาบอยู่ในวัฒนธรรมและกระแสนิยมของคน ว่าเมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคม ทุกคนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม สังคมอยู่ได้แต่ละคนจึงจะอยู่ได้ ดังนั้น แต่ละคนต้องทำอะไรบ้างเพื่อให้สังคมอยู่ได้ เรียกว่า ต้องมีหน้าที่ในสังคมอย่างไร หน้าที่สำคัญได้แก่ หน้าที่เคารพสิทธิของผู้อื่น และหน้าที่รักษาสีทิวทัศน์ของตนเอง ตัวอย่างเช่น ไม่สูบบุหรี่ในสถานที่ห้ามสูบบุหรี่ และหากมีผู้อื่นสูบบุหรี่ในสถานที่ห้ามสูบบุหรี่ ก็จะต้องลุกขึ้นไปบอกเขาว่ากรุณาอย่าสูบบุหรี่ครับ ความคิดพื้นฐานเหล่านี้จะปลูกฝังคุณธรรมประชาธิปไตยลงในจิตใจของประชาชน

อย่างไรก็ดี คนไทยยังนึกถึงประชาธิปไตยเพียงรูปแบบว่าจะต้องมีการเลือกตั้งจะต้องตรวจสอบโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมและคุณภาพของประชาธิปไตย ครั้นเลือกตั้งแล้วจะประสบปัญหาของกติกาประชาธิปไตย เกรงจะไม่ถูกต้องตามกติกา ต้องตรวจสอบ ทั้งที่ยังไม่แน่ใจว่ากติกานั้นเหมาะสมหรือไม่ คนไทยรวมทั้งคนระดับผู้นำทางความคิดยังสับสนกับการแสวงหากติกาที่ตนคิดว่าเหมาะสม โดยพุ่งเป้าหมายไปที่กติกาสูงสุดคือรัฐธรรมนูญต้องการร่างรัฐธรรมนูญใหม่เรื่อยๆ มีรัฐธรรมนูญใหม่แล้ว ก็ยังจะร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่กว่านั้นขึ้นไปอีก ซึ่งไม่ว่าจะมีรัฐธรรมนูญฉบับล่าสุดแล้วล่าสุดอีกก็ฉบับก็ตาม ปัญหาอย่ามายุติ ตราบใดจิตวิญญาณของคนในชาติไม่ซาบซึ้งคุณธรรมของประชาธิปไตยเข้าไว้คนในชาติก็จะเป็น **"ประชา"** ที่ไร้คุณภาพที่จะใช้ **"อำนาจอธิปไตย"** กลไกของการปกครองระบอบประชาธิปไตยย่อมไม่มีประสิทธิภาพไปด้วย ผู้คนทั้งที่สามารถผลักดันตนเองเข้ามามีส่วนร่วมปกครอง และที่ต้องอยู่เป็นผู้ถูกปกครองต่างแสดงบทบาทเพื่อประโยชน์ส่วนตน คนจนเรียกร้องประโยชน์ของคนจน คนร่ำรวยก็เรียกร้องปกป้องประโยชน์ของคนร่ำรวย ผู้ใช้แรงงานเรียกร้องประโยชน์ของผู้ใช้แรงงาน นายทุนผู้ประกอบการก็เรียกร้องประโยชน์ของตนเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ประเด็นขัดแย้ง เรื่องการเลื่อนกำหนดบังคับใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานฯ เป็นต้น แต่อะไรคือชาติ อะไรคือส่วนรวม ซึ่งทุกคนในชาติร่วมกันกำหนดและร่วมกันเสียสละตน

ในขณะที่ประเทศไทยยังสับสนอยู่กับกติกาของประชาธิปไตย กระแสโลกาภิวัตน์ก็เข้าจู่โจมเศรษฐกิจของชาติ การถ่ายทอดข่าวสารและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ทำให้คนไทยรับวัฒนธรรมการบริโภคไว้อย่างไม่ลืมหูลืมตา ใช้จ่ายเกินตัว ลงทุนโดยไม่สุขุมรอบคอบ ขอเพียงให้มีเงินไหลเข้าประเทศ ครั้นกระแสเงินหยุด ทุกอย่างก็พังทลาย นักกฎหมายดูจะไม่มึนบทบาทอะไรมากนักในสถานการณ์เช่นนี้ นักเศรษฐศาสตร์และนักการคลังมีบทบาทนำในการแก้ปัญหาประเทศ แต่แนวทางนั้นถูกต้องตามหลักความยุติธรรมที่สังคมยอมรับได้และปกป้องประโยชน์

ของชาติไว้ได้จริงหรือ หรือกลับจะทำให้ประเทศต้องเสียเปรียบจำยอมต่อสภาพบังคับที่บรรดา  
เจ้าหน้าที่กำหนด

### บทบาทของนักกฎหมาย

นักกฎหมาย คือ ผู้มีความรู้กฎหมายและใช้กฎหมายประกอบอาชีพ กฎหมายเป็นแบบ  
แผนความประพฤติของมนุษย์ในสังคมที่มีเนื้อหาสาระและวัตถุประสงค์เพื่อ "ความยุติธรรม"  
การใช้กฎหมายให้ตรงต่อเนื้อหาสาระและวัตถุประสงค์ ย่อมต้องใช้กฎหมายอย่างยุติธรรม  
นักกฎหมายที่จะสามารถใช้กฎหมายให้ยุติธรรมได้ ย่อมต้องมี "ความยุติธรรม" เป็น "คุณธรรม"  
ประจำจิตใจอย่างสอดคล้องกลมกลืน มิฉะนั้นอาจใช้กฎหมายไขว้เขวออกจากความยุติธรรม  
ไปได้ นอกจากนี้ การที่กฎหมายเป็นแบบแผนความประพฤติของมนุษย์ในสังคม และนัก  
กฎหมายเป็นผู้มีความรู้กฎหมายกับใช้กฎหมายประกอบอาชีพ จึงเป็นหน้าที่ของนักกฎหมาย  
ต้องชี้้นำให้สมาชิกของสังคมมีพฤติกรรมที่ถูกต้องตรงตามกฎหมาย เรียกว่า มีหน้าที่เป็น  
"ผู้นำมติมหาชน" ด้วย

นักกฎหมายย่อมเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมที่สามารถช่วยบรรเทาความรุนแรงของ  
ปัญหาและทำให้สังคมได้ตั้งสติเพื่อขบคิดหาทางแก้ไขปัญหาคต่อไป กล่าวคือ

1. นักกฎหมายต้องซื่อสัตย์ต่อความยุติธรรม ในภาวะที่สังคมและสมาชิกสับสน ไม่รู้ว่า  
พฤติกรรมอย่างใดถูก อย่างใดผิด คนจำนวนมากจะถือโอกาสตักตวงผลประโยชน์ใส่ตัวให้  
มากที่สุด ยิ่งได้มากเท่าไรยิ่งดี เพราะไม่มีใครสามารถดำเนินได้ว่าสิ่งที่ทำไปนั้น "ผิด" แบบแผน  
กติกา แต่สิ่งที่เรียกว่า "กฎหมาย" นั้นจะต้องแบ่งแยกได้ว่าพฤติกรรมอย่างใดถูก อย่างใดผิด  
ต่อให้คนหมู่มาลงมติกันให้ผิดเป็นถูก ถูกเป็นผิด ก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงความถูกต้องที่แท้จริง  
ตามกฎหมายได้ เพราะการใช้กฎหมายต้อง "ยุติธรรม" และความยุติธรรมในช่วงขณะหนึ่งต้อง  
เป็นหนึ่งเดียว ดังนั้น หากยึดมั่นในกฎหมายที่กำลังใช้บังคับอยู่ในขณะนั้น จะสามารถบอกได้ว่า  
พฤติกรรมใดถูกพฤติกรรมใดผิด แต่ประการสำคัญนักกฎหมายต้องไม่ไขว้เขวในความยุติธรรม  
ยิ่งในความสับสนมักกล่าวว่า กฎหมายสามารถตีความไปซ้ายก็ได้ ขวาก็ได้ ถูกทั้งสองทาง ขึ้นกับ  
ว่าเป็นความยุติธรรมของใคร ดังนี้ เป็นความเข้าใจที่ผิด ทำให้สังคมเกิดความขัดแย้งมากขึ้น

2. นักกฎหมายต้องเชื่อมั่นในกฎหมายและวิธีแก้ปัญหาโดยวิถีทางของกฎหมายในภาวะ  
ที่สังคมและสมาชิกสับสน ไม่รู้ ไม่เข้าใจ พฤติกรรมของคนในสังคมรูปแบบใหม่ อย่างน้อยที่สุด  
เพื่อไม่ให้ความสับสนมากขึ้นไปกว่านี้ นักกฎหมายสมควรแสดงบทบาท "ผู้นำมติมหาชน" ชี้  
นำให้สมาชิกมีพฤติกรรมตามระเบียบแบบแผนที่มีอยู่ ได้แก่ กฎหมายที่กำลังใช้บังคับอยู่นั้นเอง  
ไม่สมควรแตกตื่นกับสิ่งใหม่ของใหม่ที่ตนยังไม่รู้จักดีพอ จะทำให้สังคมตั้งมั่นอยู่ในความสงบสำรวม  
ตั้งสติศึกษาใคร่ครวญสิ่งใหม่อย่างรอบคอบ แล้วจึงตัดสินใจว่าสมควรรับมาเป็นของเรา



หรือไม่อย่างไร จากนั้นดำเนินการแก้ไขแบบแผนพฤติกรรมไปตามกระบวนการที่กฎหมายกำหนด

3. นักกฎหมายต้องทำความรู้ของตนให้กว้างขวางทันสมัย โดยเฉพาะโลกยุคโลกาภิวัตน์มีกระแสการไหลเวียนของเงินทุนและวัฒนธรรมไปทั่วโลก สิ่งเหล่านี้มิได้ไหลเวียนไปตามยถากรรม แต่ไหลเวียนไปโดยเจตนาของผู้ควบคุมเงินทุนและสื่อต่าง ๆ นอกจากนักกฎหมายต้องศึกษากลไกของกระแสแล้ว ยังต้องหยั่งรู้เจตนาของกระแสด้วย ความรู้เท่าทันจะช่วยให้สามารถปกป้องประโยชน์ของชาติไว้ได้

4. นักกฎหมายต้องรู้รักสามัคคี นักกฎหมายมักมีความเห็นที่แตกต่างในข้อกฎหมาย ซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่ในประเด็นผลประโยชน์ของชาติ ของส่วนรวม ต้องแยกออกให้ได้ว่า ความเห็นอยู่ส่วนความเห็น การกระทำอยู่ส่วนการกระทำ นักกฎหมายควรกระทำไปในทิศทางเดียวกันเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติและส่วนรวม ซึ่งจะช่วยให้สังคมไม่สับสนไปด้วย

5. การที่นักกฎหมายจะเป็นผู้นำมติมหาชนได้ จำเป็นต้องแสดงพฤติกรรมเป็นที่น่าเคารพเชื่อถือ มิใช่ชี้แนะให้ประชาชนกระทำอย่างหนึ่งแต่ตนเองกระทำไปอีกอย่างหนึ่ง พฤติกรรมอันสังคมยกย่องนับถือนั้นมีปัจจัย 2 ประการคือ ภูมิปัญญา และความสุจริต นั้นเอง

#### **บทส่งท้าย**

นักกฎหมายย่อมต้องตระหนักถึงหน้าที่ของตนในสังคมว่าเป็นผู้รู้แบบแผนกติกา ผู้รักษาแบบแผนกติกา และต้องใช้แบบแผนกติกานั้นอย่างยุติธรรม คอยให้สติแก่สังคม อย่าให้สังคมแตกตื่นสับสน ซึ่งนักกฎหมายจะกระทำดังนี้ได้ต้องหนักแน่นมั่นคง วางตำแหน่งของตนไว้ในจุดที่ "เป็นกลาง" ปลอดภัยจากผลประโยชน์ทั้งปวง

นักกฎหมายนี้แหละช่วยสังคมได้